

ARDAL GADWRAETH ANGLE

ARFARNIAD A CHYNLLUN RHEOLI

Canllawiau Cynllunio Atodol

**Cynllun Datblygu Lleol 2 Awdurdod Parc Cenedlaethol
Arfordir Penfro**

**Dyddiad Cymeradwyo ar gyfer Ymgynghori: 15 Medi 2021
Dyddiad Mabwysiadu: 26ain Hydref 2022**

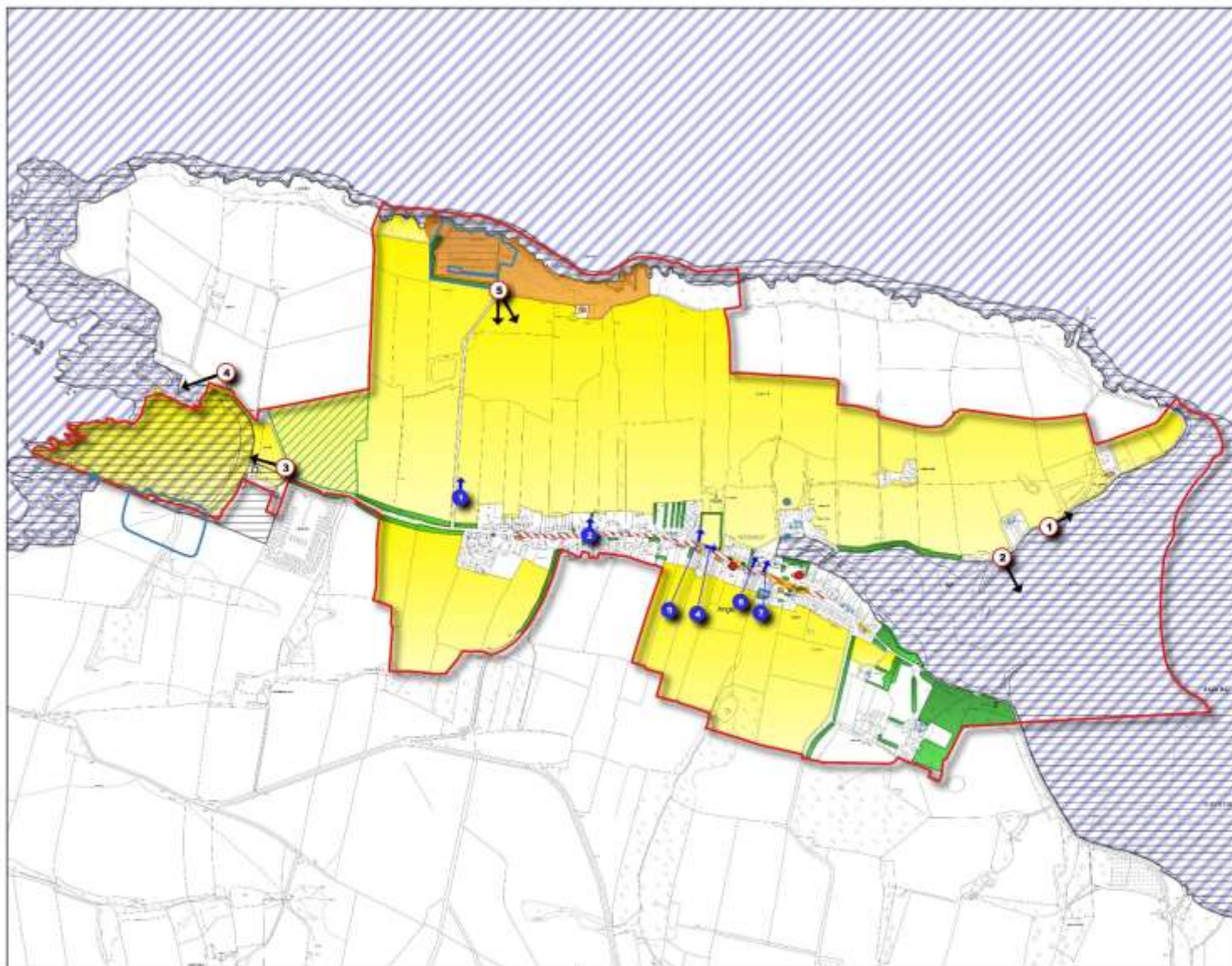
Cyflwyniad	1
Cyd-destun y Polisi Cynllunio.....	3
Datblygiad Hanesyddol ac Archaeoleg.....	4
Dadansoddiad o Gymeriad	9
Yr Ardal Gadwraeth a'i Lleoliad.....	11
Deunyddiau adeiladu	16
Lleoliad y Dirwedd a'r Morwedd	21
Canllawiau Lleol a Chynigion Rheoli	24
Datblygiadau Newydd o fewn yr Ardal Gadwraeth	31
Atodiad A: Deddfwriaeth, polisi a Chanllawiau Cenedlaethol	35

Cyflwyniad

1. Roedd cyflwyno Ardaloedd Cadwraeth yn deillio o'r ymwybyddiaeth gynyddol y gallai ardaloedd cyfan fod o ddiddordeb a gwerth yn ogystal ag adeiladau a choed unigol. Fe'u cyflwynwyd ym 1967 ac maent bellach yn dod o dan Ddeddf Cynllunio 1990 (Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth), ac mae'n ofynnol i Awdurdodau Lleol bennu a dynodi 'ardaloedd o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig, y mae'n ddymunol cadw neu wella eu cymeriad neu ymddangosiad' fel Ardaloedd Cadwraeth.
2. Dynodwyd Angle yn Ardal Gadwraeth ym 1997. Ar ôl eu dynodi, mae'n ddyletswydd ar Awdurdodau Lleol i amddiffyn Ardaloedd Cadwraeth rhag datblygiad niweidiol, fel yr adlewyrchir yn y polisiau sydd wedi'u cynnwys yng Nghynllun Datblygu Lleol y Parc Cenedlaethol. Mae dyletswydd arnynt hefyd i adolygu ffiniau a nodi mesurau posibl ar gyfer gwella a diogelu'r Ardal Gadwraeth.

Gweler Map drosodd.

3. Yn ychwanegol at y cyfyngiadau cyffredinol ar ddatblygiad a ganiateir ar draws y Parc Cenedlaethol, mae canlyniadau dynodiad Ardal Gadwraeth yn cynnwys y gofyniad am gydsyniad i ddymchwel rhai adeiladau/nodweddion ffiniau a'r gofyniad i hysbysu'r Awdurdod o gynigion sy'n effeithio ar rai coed.
4. Pwrpas arfarniad Ardal Gadwraeth yw diffinio rhinweddau'r ardal sy'n ei gwneud yn deilwng o statws Ardal Gadwraeth. Bydd hyn yn rhoi sail gadarn ar gyfer penderfyniadau rheoli datblygu ac ar gyfer mentrau gwella. Bydd hefyd yn galluogi datblygu fframwaith polisi cadarn ar gyfer rheoli'r ardal yn y dyfodol, a fydd yn sail ar gyfer ystyried cynllunio a cheisiadau a chynigion eraill ar gyfer newid.
5. Mae'r ddogfen hon yn gweithredu fel a ganlyn:-
  - Arfarniad o'r nodweddion amrywiol sy'n rhoi ei diddordeb pensaernïol a hanesyddol arbennig i Ardal Gadwraeth Angle; y rhagdybiaeth yw eu bod yn cael eu cadw neu eu gwella fel sy'n ofynnol gan ddeddfwriaeth.
  - Cynllun rheoli yn nodi cynigion a all wella cymeriad ac ymddangosiad Ardal Gadwraeth Angle.
6. Daw'r rhanddeiliaid perthnasol o'r sectorau preifat a chyhoeddus a bwriedir i'r ddogfen hon gael ei defnyddio gan y ddau.

Angle
Ardal Gadwraeth
Dynodwyd 1997
MAPIAU 1

- Ardal Gadwraeth/
Ardaloedd Cymeriad
- Adeiladau Rhestredig
- Gorchymyn Cadw Coed/
Coed sy'n bwysig i'r lleoliad
- Henebion Rhestredig
- Safle o Ddiordeb Gwyddonol
Arbennig
- Ardal Cadwraeth Arbennig
- Adeiladau Timod
- Adeiladau Ynni Positif
- Cwrtlau/ffryntiadau Allweddol
- Ardal oedd Agored Hanfodol
- Cyfle i Wella'r Ardal
- Cyfle i Wella Nodweddion yn y
Maes Cyhoeddus

→ Golygfa allweddol

1. Golygfa o'r burfa a Chae Popton
2. Golygfa ar draws Bae East Angle tuag at
de fferm: Rocket Carthouse ar y gorwel
3. Golygfa tuag at Bwynt Dale, Penrhyn
Santes Ann, Traeth Musselwick ac Ynys
Thorn
4. Golygfa tuag at berffyn West Angle
5. Golygfa dros y pentref o Gaer Bae i
Capel ar draws caeau brynog: Rocket
Carthouse, Tŵ-y-Felin a North Studdock
ar y gorwel

**→ Pipolwg ar a gwrthrych/timod/
pwynt diddordeb**

1. Pipolwg ar gaeau a phentref i lyn Chapel
Bay Lane
2. Pipolwg ar gaeau rhwng Rhifau 40 a 50
3. Pipolwg tuag i gorllewin at hyd styd y
pentref tuag at Rhifau 34-35
4. Pipolwg tuag i dwyrain at hyd styd y pentref
5. Pipolwg tuag at Bush Farm a caeau yn y
pentref
6. Pipolwg ar Dŵr Angle o'r Ardd Goffa
7. Pipolwg ar Castle Farm, Tŵr Angle a'r
colomendy

Cyd-destun y Polisi Cynllunio

7. Mae Atodiad A i'r Canllawiau hyn yn nodi crynodeb o'r ddeddfwriaeth, polisi a chanllawiau cenedlaethol. Mae Polisi 8 Rhinweddau Arbennig y Cynllun Datblygu Lleol 2 yn darparu ar gyfer amddiffyn rhinweddau arbennig y Parc Cenedlaethol. Paratoir y canllaw hwn i gefnogi'r polisi hwnnw, yn benodol maen prawf b) sy'n ceisio sicrhau na chollir hunaniaeth a chymeriad trefi a phentrefi.

Datblygiad Hanesyddol ac Archaeoleg

8. Credir bod yr enw 'Angle' yn deillio o'r gair Saesneg Canol 'angle', sy'n golygu tir mewn cornel neu fachyn, sy'n ddisgrifiad cywir o'r pentref a'r penrhyn. Gwelir 'Nangle' yn aml mewn dogfennau a mapiau hŷn.
9. Wedi i'r Normaniaid oresgyn de Sir Benfro ar ddiwedd yr unfed ganrif ar ddeg - dechrau'r ddeuddegfed ganrif, daeth Angle yn rhan o iarllaeth Penfro ac roedd yn cael ei ystyried yn 'ffi marchog' (uned ffiwdal) o dan reolaeth bwerus Arglwyddi'r Mers ym Mhenfro. Yn wahanol i ardaloedd eraill yng Nghymru, cafwyd yma ddadfeddiannu ar raddfa fawr oddi wrth y Cymry brodorol ac adleoli tir i anheddwyr Saesneg a Fflandrysaidd (a ddenwyd gan gynigion o dir dan delerau ffafriol). Mae Angle yn anheddiad 'planedig' nodweddiadol, gyda llain-gaeau, a amgaewyd yn ddiweddarach, yn cefnu ar ei ffurf linellol. Mae'n debygol mai rhes unigol o dai yn wynebu'r stryd oedd yr anheddiad gwreiddiol, gyda'u ffiniau cefn ar onglau sgwâr i'r stryd, yn ymestyn yn uniongyrchol i'r llain-gaeau i'r gogledd - a phorfa pen clogwyn ar gyfer da byw y tu hwnt i'r rheiny. I'r de, mae ffiniau'r caeau ar ongl mwy lletraws i'r stryd ac mae'r mwyafrif ohonynt ar ychydig o dro. Mae'r hyn oll yn dangos mai llociau o 'leiniau maes agored' yw'r caeau a bod y pentref wedi ehangu, gydag ail res yn cael ei hychwanegu ar ochr ddeheuol y stryd. Yna, crëwyd lleiniau ar gyfer tai o derfynau'r lleiniau maes agored.

Ffigwr 1 - Llain-gaeau canoloesol i ochr ogleddol y pentref

10. Fe gymerodd yr arglwyddi lleol cynharaf eu cyfenw, 'de Angelo' (o Angle), o'r anheddiad. O 1278 ymlaen, roedd Angle yn nwylo'r de Shirburns, a sefydlodd gapel ym 1447.
11. Mae nifer o adeiladau canoloesol sydd wedi goroesi yn atgyfnerthu ffurf cynllun canoloesol (stryd syth a lleiniau o fath bwrtais) y pentref. Mae'r adeiladau hyn

yn cynnwys y tyrdy (ar safle'r castell cynnar), colomendy, elusendy a'r eglwys gyda'i esgyrndy.

12. Yn ôl pob tebyg, sefydlwyd Castell Angle yn fuan wedi'r Goresgyniad Normanaidd, a'r teulu de Angelo oedd yn preswyllo yno i ddechrau. Tua diwedd y bedwaredd ganrif ar ddeg neu ddechrau'r bymthegfed ganrif, disodlwyd yr hen gastell gan dyrdy amddiffynnol a godwyd yng nghornel de-orllewin y castell. Llenwyd y ddyfrffos yn dilyn hyn. Roedd rhai o weddillion y castell canoloesol yn dal i sefyll gyn hwyred a thua 1930. Mae colomendy mawr crwn, celfydd, yn dyddio o'r drydedd ganrif ar ddeg mae'n debyg, yn gysylltiedig â'r castell.
13. Adeiledd domestig amddiffynnol wedi goroesi, yn rhyfeddol, o'r Oesoedd Canol yw'r tyrdy, neu'r 'Hen Reithordy' fel y mae'n cael ei alw'n lleol, ac mae ei ddyluniad yn fwy Gwyddelig neu Albanaidd na Chymreig. Tŷ amddiffynedig tri-llawr ydyw, wedi'i adeiladu ar is-grofft cromennog, a drws cerfiedig ar lefel y llawr cyntaf oedd y fynedfa wreiddiol.

Ffigwr 2 - Tŵr Angle

14. Mae'r Elusendy wedi'i leoli ar ochr ddeheuol stryd y pentref, y tu ôl i siop y pentref. Adeiledd mawr heb do yw hwn, a cheir ffenestri mawr ar y llawr uchaf a fyddai wedi ei wresogi. Cyfeiriwyd ato fel lleiandy ym 1719, ond mae'n fwy tebygol mai'r hyn sy'n weddill o dŷ neuadd llawr cyntaf canoloesol ydyw.

15. Eglwys o'r drydedd ganrif ar ddeg neu'r bedwaredd ganrif ar ddeg yw Eglwys y Santes Fair, ac mae'r tŵr mawr yn dyddio o'r bymthegfed ganrif. Adferwyd yr eglwys ym 1856 gan y pensaer R. K. Penson o Gaer. Yr unig beth sy'n rhoi syniad o ddyddiad y gwaith maen gwreiddiol yw'r ffenest ddwyreiniol o'r bedwaredd ganrif ar ddeg a atgynhychwyd yn ffyddlon.
16. Mae Capel y Pysgotwyr wedi'i leoli ychydig i'r gogledd o'r eglwys. Mae'n un o ddau esgyrnyd yn unig sydd ar ôl yn y sir (Carew Cheriton yw'r esgyrnyd arall sy'n goroesi yn y sir), yn dyddio o'r bymthegfed ganrif yn ôl pob tebyg ac yn dystiolaeth o boblogaeth ganoloesol sylweddol. Mae fownt baril yn yr esgyrnfa, lle byddai esgyrn yn cael eu storio cyn eu llosgi, ac mae ffenest berpendicwlar a phisgina plaen yn parhau yn y capel uwchben, sydd er cof am Antwn Sant.

Ffigwr 3 - Esgyrnyd

17. Erbyn yr unfed ganrif ar bymtheg, roedd 'craidd' y pentref wedi symud o'r castell i Neuadd bresennol Angle, pan oedd y teulu Lort yn preswyllo yno. Ym 1805, prynodd John Mirehouse o Brownslade Neuadd Angle. Roedd Mirehouse yn wellhâwr amaethyddol nodedig a ddaeth i Sir Benfro fel asiant i Ystad Ystagbwill.
18. Ar wahân i amaethyddiaeth, roedd y diwydiannau cynnar yno'n cynnwys pysgota ac adeiladu cychod. Yng ngorllewin Angle, mae'r odyr galch (lle'r oedd glo wedi'i fewnforio'n cael ei ddefnyddio i losgi calchfaen ar gyfer mortar a gwrtait) yn dal yno, a gweddillion Gwaith Brics Angle. Sefydlwyd y gwaith brics oddeutu 1880 gan y Cyrnol Mirehouse. Yn ogystal â brics, roedd teils to a theils chwarel yn cael eu gwneud yno, ynghyd â theils crib a phibelli. Rhoddwyd y gorau i wneud brics yno ar ddechrau'r ugeinfed ganrif, ac am gyfnod wedi hynny roedd blociau concrid gwag yn cael eu gwneud yno. Mae

neuadd y pentref a rhif 64 wedi eu gwneud o'r rhain. Anaml y defnyddiwyd y brics coch gwelw â stamp 'angle' arnynt ar gyfer arwynebau ac mae'n dal yn bosib dod o hyd iddynt yn lleol. Mae enwau hen gaeau yn awgrymu bod brics wedi bod yn cael eu gwneud yno cyn y bedwaredd ganrif ar bymtheg.

19. Yng ngorllewin Angle, ceir tystiolaeth o chwareli tywodfaen a chalchfaen. Mae'n dal yn bosib olrhain llwybr tramffordd at chwareli'r clogwyn, ynghyd â'r cei a wal y lanfa - sy'n dal i fod â chylchoedd angori - yn nwyrain Angle.
20. Oherwydd ei leoliad strategol, mae Angle wedi chwarae rhan bwysig wrth amddiffyn dyfrffordd Aberdaugleddau. Ar Flocws y Dwyrain, ceir gweddillion caer a adeiladwyd yn ystod teyrnasiad Harri VIII. Yn wreiddiol, roedd hwn yn un o bâr o flocysau gyda Blocws y Gorllewin ar draws yr Aber yn Dale. Yng nghanol y bedwaredd ganrif ar bymtheg, gan ei bod yn ymddangos bod perygl o ymosodiad gan Ffrainc, gorchmynnodd y Prif Weinidog ar y pryd, yr Arglwydd Palmerston, fod rhaid amddiffyn manau strategol yn y wlad. Ymhlith y prif dargedau posib yr oedd dociau'r Llynges Frenhinol ym Mhenfro. Yn dechrau yn y 1850au, adeiladwyd sawl caer i amddiffyn y Ddau Gleddau, gydag Ynys Thorn a Blocws y Gorllewin yn amddiffyn aber y ddyfrffordd. Er na wireddwyd unrhyw fgythyad, roedd y mwyafrif o'r caerau'n parhau i fod â garsiwn ac yn parhau i gael eu hadnewyddu tan ddechrau'r ugeinfed ganrif, yna fe'u gwerthwyd gan y llywodraeth yn y 1930au.
21. Erbyn diwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg, roedd tair tafarn yn y pentref ac roedd yn cael ei ailddatblygu gan Ystad Angle. Roedd y gwaith fel arfer yn cynnwys ailwynebu, gan roi parapedau nodweddiadol iddynt - rhai wedi'u crenellu. Sefydlodd y Cyrnol Mirehouse, a oedd yn ddyngarol, waith brics yng ngorllewin Angle yn y 1880au, ac mae'n debyg fod arddull drefedigaethol odd yr eiddo ar ôl eu hailfodelu wedi'i ysbrydoli gan atgofion o'i ymgyrchoedd milwrol yn Ne Affrica. Yn ogystal â gwella ei ystad, roedd hefyd yn awyddus i hyrwyddo Angle fel cyrchfan gwyliau iach, ond daeth y prosiect i ben oherwydd y rhyfel a oedd ar ddyfod a phellenigwydd y pentref.
22. Roedd y gwelliannau yn dilyn y rhyfel yn cynnwys adeiladu tai newydd yn lle'r hen rai mewn rhannau o'r pentref, gyda'r awdurdod lleol yn adeiladu tai a byngalos. Roedd y rhain ychwanegu at amrywiaeth y strydlyn ond roedd Shirburn Close, a oedd yn cadw at yr hen gynllun stryd llinellol, yn eithriad.

Ffigwr 4 - Gweddillion Gwaith Brics Angle

Dadansoddiad o Gymeriad

23. Mae cymeriad Angle wedi'i gysylltu'n gynhenid a'i hanes a datblygiad.
- Mae'r Ardal Gadwraeth o bwysigrwydd hanesyddol eithriadol ac yn cadw llawer o dystiolaeth o'i gorffennol canoloesol.
  - Mae cynllun y pentref yn un canoloesol clasurol - stryd syth gyda llain-gaeau ar y cyrion.
  - Mae'r pentref yn rhan allweddol o ddiwydiant twristiaeth y sir.
  - Mae'r Ardal Gadwraeth mewn lleoliad arfordirol hardd sydd ag archaeoleg ddiwydiannol bwysig.
  - Mae cymeriad yr adeiladau yn perthyn i'r bedwaredd ganrif ar bymtheg yn bennaf, ond ceir adeileddau allweddol cynharach a thai diweddarach o'r ugeinfed ganrif yma ac acw. Mae'r palet pensaernïol yn syml ar y cyfan, ac yn cynnwys gwaith rendro wedi'i baentio, ffenestri codi a thoeon llechi. Mae cymeriad pensaernïol cryfach i'r adeiladau mawr, gan gynnwys y tai 'trefedigaethol' a'r hen Globe, a adeiladwyd fel rhan o welliannau ystad Angle.
24. Mae'r Ardal Gadwraeth yn cynnwys 22 o **Adeiladau Rhestredig**. Dangosir y rhain ar y map Ardal Cymeriad, ynghyd ag **adeiladau tirnod** ac **adeiladau cadarnhaol** (adeiladau allweddol heb eu rhestru sy'n gwneud cyfraniad cadarnhaol i gymeriad yr Ardal Gadwraeth). Mae'n anochel fod yr Ardal Gadwraeth yn cynnwys nifer o nodweddion lleol, gan gynnwys gweddillion ceuffos y pentref, cilbyst giatau wedi'u gwneud o garreg a waliau'r harbwr yn nwyrain Angle.
25. Mae'r map hefyd yn nodi **cwrtilau/ffryntiadau allweddol** (gan gynnwys waliau a rheiliau), **ardaloedd agored hanfodol** a **choed/grwpiau o goed pwysig**.

Ffigwr 5 - ceuffos y pentref

Yr Ardal Gadwraeth a'i Lleoliad

26. Yn sylfaenol, dwy res o dai yw'r strydlyn, ac mae'r mwyafrif o'r tai hŷn wedi'u hadeiladu at y stryd. Mae ambell i eiddo hanesyddol wedi'i osod ymhellach yn ôl, gan gynnwys The Court a Bush Farm, sy'n awgrymu ailddatblygiadau ar ddiwedd yr Oesoedd Canol neu yn yr unfed ganrif ar bymtheg. Mae gwaith ailddatblygu yn yr ugeinfed ganrif wedi tueddu i gadw at y cynllun llinellol, ond gyda'r tai wedi'u lleoli ymhellach yn ôl o'r stryd i ganiatáu ar gyfer parcio a gerddi. Mae stryd y pentref yn dod i ben yn raddol bob pen, ond yn fwy sydyn i'r gorllewin, lle ceir gwrthgyferbyniad amlwg rhwng Bae Gorllewin Angle a fflatiau llaid cysgodol Dwyrain Angle.
27. Roedd y 'craidd pendefigion' gwreiddiol wedi'i lleoli o gwmpas y castell, i'r gogledd o stryd y pentref ym mhen y pil llanw. Mae'r tyrdy a'r colomendy wedi goroesi o'r cyfnod hwn ymhlith adeiladau diweddarach Castle Farm. Erbyn yr unfed ganrif ar bymtheg, roedd y prif graidd wedi symud i ddwyrain Angle, lle mae Neuadd Angle wedi'i lleoli o fewn tir helaeth, a oedd yn fwy addas ar gyfer tŷ uchelwr. Mae gerddi cysgodol helaeth Neuadd Angle, sydd â choed ar hyd yr ymyl, a'r Hen Reithordy cyfagos yn cyferbynnu â gweddill yr Ardal Gadwraeth.
28. Mae Point Road yn arwain i'r dwyrain uwchlaw'r draethlin tuag at orsaf y bad achub a'r Point House Inn. Mae'n llai adeiledig yma, a'r prif ddatblygiad yw bythynnod Bay View.
29. Mae'r adeiladau tirnod statws uwch yn cynnwys hen westy'r Globe ac Eglwys y Santes Fair, gyda'r ddau ohonynt yn amlwg o bell.

Ffigwr 6 - Enghraifft o adeilad tirnod

30. Mae'r mwyafrif o'r adeiladau yn yr Ardal Gadwraeth yn rhai deulawr, ond mae nifer o fythynnod unllawr wedi goroesi, rhai mewn parau neu resi byr. Mae ôl

gwelliannau'r ystad ar ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg yn amlwg ar rai grwpiau, lle mae rhai tai wedi cael wyneb newydd ac eraill wedi cadw eu graddfa a chymeriad cynhenid. Mae hen westy'r Globe yn adeilad trillawr.

Ffigwr 7 - Stryd y pentref yn dangos graddfa anghyson gwelliannau'r ystad.

31. Mae rhai adeiladau'n **Rhestredig**, gan gynnwys hen westy'r Globe, Eglwys y Santes Fair a nifer o dai ar stryd y pentref, yn enwedig y gorau o'r rhai a gafodd eu gwella ar gyfer y Cyrnol Mirehouse.

Ffigwr 8 – Adeiladau Rhestredig Gradd II.

32. Mae'r adeileddau rhestredig eraill yn cynnwys yr heneb i John Mirehouse, y Point House Inn, Caer Bae'r Capel a Bythynnod Bae'r Capel.

33. Mae'r mwyafrif o'r tai hŷn heb eu rhestru, gyda'r rhan fwyaf ohonynt yn **adeiladau cadarnhaol** wedi'u nodi o ran eu cyfraniad i'r strydlyn.

Ffigwr 9 - Adeiladau Cadarnhaol

34. Mae'r mwyafrif o'r adeiladau'n dyddio o'r bedwaredd ganrif ar bymtheg ac maent fel arfer yn syml o ran eu manylion a'u maint. Moderneiddiwyd llawer ohonynt yn ystod yr ugeinfed ganrif. Un o nodweddion y gwelliannau i'r pentref yn ddiweddarach yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg oedd ychwanegu ffasadau uchel gyda pharapedau fflat, ond heb lynu at unrhyw arddull bensaernïol benodol.

35. Mae rhai waliau gerddi blaen o rwbel wedi goroesi, ac wedi'u nodi fel **cwrtilau/ffryntiadau allweddol**.

Ffigwr 10 - cwrtil allweddol - waliau gerddi

36. Mae archaeoleg ddiwydiannol y pentref yn hynod bwysig. Yng ngorllewin Angle, mae simnai'r gwaith brics, a oedd â thair o dyn yn wreiddiol, wedi goroesi. Sefydlwyd y gwaith erbyn 1877 ac roedd wedi cau erbyn tua 1930. Mae'r olyn galch yng ngorllewin Angle yn un o nifer fawr o olynau arfordirol a arferai gyflenwi calch ar gyfer mortar a gwrtaith ar un adeg. Daeth y cerrig o'r chwareli clogwyn gerllaw ac mae'n dal yn bosib olrhain llwybr y dramffordd.
37. Yn nwyrain Angle, ceir gweddillion cei sylweddol a adeiladwyd tua diwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg, i allforio brics a theils gellid tybio. Ceir tystiolaeth yno o hyd o ddwy lithrfa a thri phostyn angori.
38. Ceir nifer helaeth o **fannau agored pwysig** yn yr Ardal Gadwraeth. Mae'r manau mwyaf yn cynnwys y caeau o amgylch, a baeau dwyrain a gorllewin Angle. Mae'r manau yn y pentref ei hun yn cynnwys mynwent yr eglwys, Mynwent Angle a'r Ardd Goffa.

Ffigwr 11 - yr Ardd Goffa

39. Mae nifer fawr o **goed/grwpiau o goed** yn bwysig i gymeriad yr ardal. Ceir ardaloedd coediog mwy sylweddol ger Neuadd Angle a llethrau arfordirol Bae'r Capel. Mae'r gwrychoedd ar hyd y dynesfeydd deheuol i'r pentref a'r ddynesfa orllewinol i orllewin Angle yn nodweddion deniadol. Ar hyd stryd y pentref ceir nifer o grwpiau bychain o goed a choed unigol i ysgafnhau a bywiogi'r strydlun.

Ffigwr 12 - masarnwydden

Ffigwr 13 - coed a nythfa frain, dwyrain Angle

40. O ran tir y cyhoedd, mae prif stryd y pentref wedi'i gwneud o darnacadam safonol, a'r rhan helaeth ohoni heb balmentydd sy'n ychwanegu rhywfaint o anffurfioldeb. Ac eithrio'r ffordd i Fae'r Capel, mae'r ffordd a llwybrau llai, gan gynnwys Point Road, heb fetlin.
41. Mae'r ffactorau negyddol yn cynnwys:-
- Y defnydd o ddeunyddiau, dyluniadau a manylion modern amhriodol.
  - Materion rheoli traffig, gan gynnwys tagfeydd yn ystod adegau prysur a gwrthdaro rhwng cerbydau a cherddwyr.

- Gwifrau uwchben yn tarfu.

Ffigwr 14- Gwifrau'n tarfu ar yr olygfa

Deunyddiau adeiladu

Waliau

- Mae bron yr holl adeiladau wedi'u gwneud o rwbel tywodfaen lleol, y mwyafrif ohonynt wedi'u rendro (plastr llyfn a phlastr garw) a'u paentio.
- Ychydig bach o fanylion bricwaith ar y parapedau.
- Rhai adeiladau wedi'u gwneud o flocciau concrid â wyneb carreg (a wnaed yn y gwaith brics).

Ffigwr 15 - Gwaith rendro wedi'i baentio a manylion bricwaith.

Ffenestri

- Newidiwyd y mwyafrif ohonynt yn yr ugeinfed ganrif. Yn draddodiadol, ffenestri codi a oedd yn symud yn fertigol, rhai pedwar paen o ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg yn bennaf; rhai â chwe phaen. Ffenestri codi â phaenau bach ym mythynnod Bae'r Capel.

Ffigwr 16 Ffenestr godi pedwar paen arferol

Drysau

- Mae'r mwyafrif wedi cael eu newid, ond mae rhai drysau bordiog hanesyddol wedi goroesi, drysau panelog ar dai mwy sylweddol.

Ffigwr 17 - drws bordiog traddodiadol

Ffigwr 18 - drws panelog

Toeau

- Y mwyafrif yn doeau llechi naturiol (yn hanesyddol o ogledd Cymru). Rhywfaint o haenau rhychog. Teils clai coch ar do'r eglwys (yn seiliedig ar enghreifftiau a wnaed yn lleol yn ôl pob golwg).

Ffigwr 19 - toeau llechi

Simneiau

- Wedi'u rendro'n bennaf; simneiau hŷn wedi'u gwneud o garreg. O ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg, simneiau wedi'u gwneud o frics.

Ffigwr 20 - Enghraifft nodweddiadol o gorn simnai wedi'i rendro

Ffiniau

- Mae rhai waliau gerddi cerrig o'r bedwaredd ganrif ar bymtheg wedi goroesi.
- Mae'r gwrychoedd traddodiadol sy'n rhoi ffiniau i'r caeau a'r ffyrdd yn nodweddiadol o'r ardal ac yn cynnal rhaniadau caeau hynafol.

Ffigwr 21 - waliau terfyn o galchfaen a blociau Angle

Ffigwr 22 - 64 Angle wedi'i adeiladu o flocliau concriid Angle.

Lleoliad y Dirwedd a'r Morwedd

42. Mae Asesiad Interim Awdurdod Parc Cenedlaethol Arfordir Penfro o Gymeriad y Dirwedd (2020) yn nodi bod gan y pentref 'nifer uchel o adeiladau bwthyn traddodiadol' mewn 'patrwm caeau llinol sy'n nodwedd o'r ardal'. Mae'n nodi bod y pentref yn 'enghraifft dda o bentref Eingl-Normanaid wedi'i gynllunio a daw sawl adeilad o'r [cyfnod] Canoloesol'. Yn ôl yr asesiad, mae'r adeiladau diweddarach 'yn ganlyniad i gynlluniau'r bonedd i'w droi'n bentref gwyliau'.
43. Mae Asesiad Interim Awdurdod Parc Cenedlaethol Arfordir Penfro o Gymeriad y Morwedd (2020) yn nodi bod ardal orllewinol yr Ardal Gadwraeth o gwmpas aber agored y Ddau Gleddau (sy'n ffurfio rhan o Ardal Cadwraeth Arbennig Sir Benfro Forol), a bod cychod neu longau masnachol a hamdden, a'r diwydiant puro olew, yn nodweddion o'r ddyfrffordd. Nodir pwysigrwydd diwylliannol yr ardal yn nhermau claddfeydd canoloesol cynnar a gofnodwyd yng ngorllewin Angle a'r ystod o amddiffynfeydd sy'n dyddio o'r cyfnod cynhanes i ddechrau'r ugeinfed ganrif. Ceir sylw ynghylch y gwrthgyferbyniad rhwng prysurdeb y llongau ar y ddyfrffordd a llonyddwch bae dwyrain Angle, er y golygfeydd hirach o'r purfeydd.
44. Ceir nifer o **olygfeydd amlwg** ar yr Ardal Gadwraeth. Dangosir y rhain ar Fap 2 dros y dudalen. Mae'r golygfeydd o'r de yn benodol yn dangos stryd y pentref a'i chefnlen o lain-gaeau a'r arfordir tu hwnt.
45. Er bod yr Ardal Gadwraeth mewn pant, ceir amrywiaeth o **olygfeydd a chipolygon allweddol** o'r tir ffermio o amgylch, y morlin yn y pellter a grwpiau yn y pentref ei hun.

Ffigwr 23- Yr olygfa o'r ddynesfa o'r de-orllewin i'r pentref.

Map o Olygfeydd Amlwg Angle

Angle Ardal Gadwraeth Dynodwyd 1997 MAPIAU 2

1. Golygfa o ddref Neuadd Angle ar draws Bae East Angle tuag at Point Road gyda chaeau yn gefndir.
2. Golygfa o Fae Angle ar draws Pili tuag at y pentref gyda chaeau rhesog yn gefn iddo.
3. Golygfeydd dros y pentref o'r ia-ffordd yn erbyn system tanwl o gaeau rhesog. Gwesty'r Globe yn amwg. Golygfeydd i'r gogledd-ddwyrain tuag at burfeydd, jets ac Aberdaugleddau.
4. Golygfeydd ar draws caeau i'r pentref wedi'u gosod yn erbyn caeau rhesog tapestrï. Ymhlith yr adeiladau amlwg mae Gwesty'r Globe gyda Fort Cottages ar y gorwel. Mae Ynys Thom i'w gweld.
5. Golygfa o'r B4320 ar draws y cae yn dangos pentref llinellig yn ffrith o goed gydag adeiladau amlwg yma ac acw, yn eu plith Eglwys, Tŷr Angle, colomendy, Gwesty'r Globe. Golygfeydd yn y peltter dros Fae Angle tuag at burfeydd ac Aberdaugleddau.
6. Golygfeydd tebyg i 5 ond gydag Ynys Thom a'r gaer i'w gweld yn amlwg gyda chefnid arfordirol ardderchog.
7. Golygfeydd panoramig dros llinell gertychoedd Penfryn Angle gydag Ynys Thom a West Pili i'w gweld yn amlwg.
8. Golygfeydd Panoramig o'r llynedd i Gaer Bae'r Capel yn dangos pen gorllewinol stryd y pentref yn erbyn cefndir o goetiroedd bychain a chaeau. Penfroedd arfordirol a winau'r gwaith blica i'w gweld, hylfod pen bwr yr eglwys.

Angle

Ardaloedd anghysbell sy'n bwysig i leoliad a chymeriad yr Ardal Gadwraeth

Angle Ardal Gadwraeth Dynodwyd 1997 MAPIAU 3

- A. Ynys Thorn – Tirod amwg gyda chaer Napoleonaidd restredig Gradd II
- B. West Pill a'r caeau o'i gwmpas – fferm amwg yn edrych dros Fae West Angle gyda gweddillion system caeau ganloesol o'i chwmpas
- C. Caeau yn North Hill/Flynnon Ellen - gweddillion hen system caeau ganloesol
- D. Parodir o amgylch Angle Hall - gan gynnwys dreif gyda muriau a phorthdy rhannol gastello, caeau rhesog canloesol i'r de yn cynnwys hen dŵr melin rhestredig. Ffordd breifat i Angle Hall gyda choetr naill ochr. Adfeilion Bangeston o bwysigrwydd hanesyddol gyda grŵp deniadol o fyfyrnod stad a gerddi cynnar â mur o'u hamgylch. Coedir amwg i'r gogledd o Angle Hall.
- E. Bae Angle - gan gynnwys gwastadeddau llaid, yn lleoliad arfordirol gwych i'r pentref. Cei hynod bwysig yn East Angle.
- F. Clwstwr o gaeau rhesog coedlog
- G. North Studdock a Bloows y Dwyrain - Fferm North Studdock i'w gweld yn amwg o West Angle gyda chaeau / coedwigoedd ar hyd y pentir arfordirol. Gweddillion Caer Bloows y Dwyrain o bwysigrwydd hanesyddol / pensaernïol. Orlon hanesyddol adeiladau mihwrol yr ugeinfed ganrif.

Canllawiau Lleol a Chynigion Rheoli

46. Gall addasiadau modern amhriodol effeithio'n andwyol ar ymddangosiad golygon adeiladau a gallant hefyd fod yn niweidiol yn gorfforol i'r adeiladwaith hanesyddol. Ymhlith y nodweddion gwreiddiol pwysig sydd dan fygythiad gan addasiadau o'r fath y mae blaenau siopau, ffenestri codi pren, drysau a chasinau drysau, canllawiau haearn bwrw, rheiliau, nwyddau dŵr glaw, a photiau a chyrn simnai. Mae'n bwysig, felly, fod perchnogion a deiliaid eiddo yn atgyweirio a newid y nodweddion hyn yn y ffordd gywir. Mae'r manylion bach sydd wedi cronni ar y strydlun yn rhan annatod o'i gymeriad ac mae angen gofal arbennig i'w gwarchod.
47. Dylai unrhyw waith arfaethedig gynnwys asesu pob safle ac adeilad o ran ei gyfraniad at gymeriad ac ymddangosiad yr Ardal Gadwraeth, ei werth hanesyddol, ei ffurf adeiladu a'i berfformiad technegol, gan gynnwys presenoldeb diffygion neu unrhyw fygythiadau eraill i oroesiad ei adeiladwaith. Dylid ceisio cyngor arbenigol ar bob prosiect mawr, yn ddelfrydol gan bensaer, syrfëwr adeiladau neu gynllunydd sydd â phrofiad o weithio yn yr amgylchedd hanesyddol. Dylai hyd yn oed y gweithrediadau symlaf fod yn seiliedig ar ddealltwriaeth o sut mae adeilad penodol yn 'gweithio', ynddo'i hun ac mewn perthynas â'i leoliad. Dylai unrhyw waith i adeiladau mwy ac adeiladau o werth hanesyddol eithriadol fod yn seiliedig ar gynllun cadwraeth a ymchwiliwyd yn gynhwysfawr, yn seiliedig ar Egwyddorion Cadwraeth Cadw ar gyfer Rheoli Amgylchedd Hanesyddol Cymru yn Gynaliadwy <https://cadw.gov.wales/historicenvironment/conservation/conservationprinciples>
48. Nid yw dynodiad Ardal Gadwraeth yn atal newid ond mae'n ffurfio fframwaith i'r dref ddatblygu ynddo heb golli unrhyw un o'r priodoleddau sy'n ei gwneud yn arbennig.

Adeiladau Rhestredig a Henebion Cofrestredig

49. Mae'r rhain yn ddarostyngedig i reolaethau o dan ddeddfwriaeth ar wahân. Mae rheolaeth adeiladau rhestredig yn cael ei weithredu gan Awdurdod Parc Cenedlaethol Arfordir Penfro, a rheolaeth Henebion Cofrestredig gan Cadw. Mae rhestru adeiladau yn cynnwys eu tu allan, y tu mewn a'r cwrtiau hanesyddol (y myth cyffredin yw bod rhestru'n berthnasol i ffasadau yn unig).

Cynnal a Chadw

50. Gwneud gwaith cynnal a chadw rheolaidd i adeilad yw'r ffordd orau a mwyaf economaidd o warchod ei adeiladwaith. Cyfrifoldeb perchnogion a phreswylwyr yw gofalu am adeilad. Bydd adeilad sy'n cael ei ofalu amdano yn cadw ei werth a bydd yr angen am waith atgyweirio helaeth yn cael ei osgoi. Y mater pwysicaf yw amddiffyn rhag dŵr a thamprwydd yn treiddio drwodd. Y pethau cyntaf y dylid eu hatgyweirio yw toeau, landeri a pheipiau dŵr. Efallai y bydd perchnogion adeiladau mawr yn ystyried creu cynllun cynnal a chadw yn seiliedig ar archwiliadau gweledol blynyddol ac arolwg manwl bob pum mlynedd.

Gwaith cynnal a chadw o ddydd i ddydd

51. Dylai perchnogion adeiladau a phreswylwyr sicrhau bod y tasgau canlynol yn cael eu gwneud yn rheolaidd:
- **Clirio dail a malurion** yn enwedig ar ôl yr hydref, a chanolbwyntio'n benodol ar gwteri a nwyddau dŵr glaw. Cyfnod o law trwm yw'r amser gorau i weld unrhyw ddiffygion.
  - **Rheoli twf planhigion** sy'n gallu cyflymu dirywiad ac weithiau achosi niwed i strwythur adeiladau. Dylid lladd eiddew trwy ei dorri wrth ymyl y ddaear a gadael iddo wywo cyn ceisio tynnu'r gwreiddiau o'r wal. Mae angen sbot-drin falerian.
  - **Chwilio am ymosodiadau gan bryfed a dadfeiliad ffwngaidd** sy'n gallu cael eu hachosi gan damprwydd ac awyru gwael.
  - **Cadw golwg ar yr awyru** i sicrhau nad yw unrhyw ddelltau sy'n awyru manau o dan y lloriau wedi'u blocio. Gall diffyg awyru arwain at amodau lle gall dadfeiliad ffwngaidd gydio.
52. Dylai gwaith cynnal a chadw rheolaidd leihau'r angen am atgyweiriadau mawr i'r holl i bob adeilad, a dylai atgyweirio nodweddion gwreiddiol fod yr opsiwn cyntaf i'w ystyried bob amser. Fodd bynnag, bydd rhai elfennau yn cyrraedd diwedd eu hoes yn y pen draw, ac os felly bydd yn rhaid ystyried eu newid gan ddefnyddio deunyddiau traddodiadol a thechnegau atgyweirio profedig. Y dewis arall yw colli gwerth hanesyddol adeiladau unigol ac erydiad graddol diddordeb arbennig yr ardal gadwraeth. Pwrpas atgyweirio unrhyw adeiladau yn yr ardal gadwraeth yw atal, neu arafu o leiaf, y broses ddadfeilio heb niweidio na newid nodweddion sy'n cyfrannu at ei bwysigrwydd hanesyddol/pensaernïol.
53. Gall diffyg gwaith cynnal a chadw parhaus arwain at ddirywiad yn adeiladwaith yr adeilad, er enghraifft, os oes gwteri ar goll neu os na chaiff toeau sy'n gollwng eu hatgyweirio, sy'n golygu bod dŵr yn treiddio i rannau bregus o'r adeilad.

Toeon

54. Toeon ardal drefol sy'n ffurfio nenlinell a phroffil gweledol strydlyn ac mae'n rhan bwysig iawn o'i hunaniaeth. Y cyfuniad o ddeunyddiau, manylion, ffurf a chryswth sy'n creu'r 'het', sy'n eistedd uwchlaw'r adeilad ac sy'n hanfodol i'w gymeriad. Er nad yw llawer o'r manylion yn weledol ar lefel y stryd bob amser, mae'r topograffi lleol yn caniatáu golygfeydd tuag at, ar draws a thros y toeon o rannau gwahanol o'r dref. Mae'r to, yn ôl ei natur, yn rhan hollbwysig o amddiffyniad adeilad rhag y tywydd ac, fel y cyfryw, dyma un o'r manau pwysicaf i ganolbwyntio gwaith cynnal a chadw ac atgyweirio rheolaidd arno.

Gorchuddion Toeon

55. Mae mwyafrif yr adeiladau'n defnyddio llechi naturiol, a dylid defnyddio'r rhain ar gyfer unrhyw waith atgyweirio neu amnewid. Dylai cribau, bargodion a manylion eraill gael eu gosod mewn mortar gydag uniadau bôn. Nid yw'n briodol defnyddio teils concred na chlai.
56. Mae llechi naturiol wedi'u mewnfario sy'n cyd-fynd â lliw llwyd neu gruglas y llechi Cymreig gwreiddiol yn ateb cost-effeithiol, ond mae'n bwysig cael y llechi o chwarel ag enw da er mwyn osgoi problemau tymor hwy sy'n gysylltiedig â chydnewydded pan fydd y llechi'n cael eu treulio gan y tywydd. Mae llechi artiffisial, er eu bod weithiau'n anodd eu gwahaniaethu oddi wrth ddeunydd naturiol pan fyddant yn newydd, yn hindreulio mewn ffordd wahanol a bydd, dros amser, yn ymddangos yn wahanol i'r cynnyrch go iawn. Os caiff y to ei inswleiddio, dylid ei osod ar lefel y nenfwd, neu rhwng y trawstiau, os yw'r awyru'n ddigonol (drwy fylchau yn y bondo, nid tyllau aer sy'n cael eu gosod gan y perchennog ar oleddf y to). Bydd inswleiddio ar ben y trawstiau yn codi proffil y to gan arwain at broblemau posibl mewn manylion yn y bondo a lle mae'n ffinio ag adeiladau eraill. Fodd bynnag, gall cyflwyno lefelau uchel o inswleiddiad mewn adeiladau hŷn achosi anwedd a dirywiad dilynol.

Ffenestri To a Dormerau

57. Pan gaiff croglofftydd eu trawsnewid a bod angen ffenestri to neu ddormerau, dylid eu gosod fel arfer ar y wedd gefn gan eu bod yn torri ar draws llinell barhaus goleddf y to ar ochr y stryd. Dylid osgoi ffenestri dormer newydd, lle nad oedd dormerau yn bodoli o'r blaen, lle y bo'n bosibl, gan eu bod yn effeithio'n andwyol ar broffil y to, a maint a chydbwysedd ffurf a chrynswth yr adeilad. Lle mae dormerau gwreiddiol yn bodoli, dylid hefyd osgoi unrhyw newidiadau i'r mesuriadau a'r maint cyffredinol. Dylid ystyried defnyddio fersiynau modern o ffenestri to haearn bwrw cynnar (i'r mesuriadau a'r maint cywir, ynghyd â bar gwydro fertigol) er mwyn cadw cymeriad y to cymaint â phosibl. Mae gan lawer o weithgynhyrchwyr ffenestri Ffenestri To Cadwraeth gwydr dwbl arbennig, sydd wedi'u dylunio i eistedd o fewn arwyneb y to.

Simneiau a Photiau Simnai

58. Mae cynnau a photiau simnai yn ychwanegu at ddiddordeb ac amrywiaeth y nenlinell a'r strydlun. Dylid cadw simneiau a'u hatgyweirio gan osod potiau clai newydd yn ôl yr angen. Pan fydd corn gwreiddiol wedi'i wneud yn fyrrach, yna dylid ei ailadeiladu i'w uchder gwreiddiol. Lle nad oes unrhyw dystiolaeth o batrwm y corn gwreiddiol yn bodoli, dylid cadw at yr arddull leol, fel arfer gyda chyrtsiau corbelog yn bargodi ar y pen. Mae'r mwyafrif o'r cynnau simnai yn rhai brics coch, ond beth bynnag fo'r deunyddiau, dylid dilyn yr adeiladwaith gwreiddiol.

Panelli Solar Dŵr a Phaneli Solar Ffotofoltäig

59. Bydd yr angen i hyrwyddo effeithlonrwydd ynni yn cael ei gydbwysu yn erbyn yr angen i amddiffyn cymeriad ac ymddangosiad yr ardal wrth ddelio â chynigion

ar gyfer paneli solar mewn Ardaloedd Cadwraeth. Oherwydd sensitifrwydd yr Ardal Gadwraeth i addasiadau modern, bydd angen ystyried lleoliad a dyluniad y paneli yn ofalus.

60. Serch bod y deiliad tŷ cyfredol wedi cael hawliau datblygu, bydd gofyn ystyried gosod offer microgynhyrchu ar brif weddau adeiladau neu mewn lleoliadau amlwg o fewn Ardaloedd Cadwraeth yn ofalus. Dylid ystyried lleoliadau amgen yng nghefn adeiladau, ar dai allan atodol neu wedi'u gosod ar y ddaear, lle na fyddai'r paneli yn weladwy o'r briffordd. Ni ddylai paneli estyn allan fwy na 200mm o'r to neu arwyneb y wal. Mae llechi solar a nifer gynyddol o gynnyrch o 'ystod dreftadaeth' ar gael fydd gosod paneli yn briodol ar brif weddau adeiladau neu mewn lleoliadau amlwg o fewn Ardaloedd Cadwraeth. Dylid ystyried lleoliadau amgen yng nghefn adeiladau, ar dai allan atodol neu wedi'u gosod ar y ddaear, lle na fyddai'r paneli yn weladwy o'r briffordd. Ni ddylai paneli estyn allan fwy na 200mm o'r to neu arwyneb y wal.
61. Dylai'r paneli fod o liw tywyll a dylai'r fframiau fod yn lwyd neu ddu mat. Dylid osgoi paneli glas lliw golau safonol gyda fframiau llwyd golau adlewyrchol.

Landeri a Pheipiau Dŵr

62. Dylid ystyried defnyddio landeri haearn bwrw traddodiadol (neu alwminiwm bwrw) wrth adfer adeiladau treftadaeth. Dylid defnyddio landeri hanner crwn syml bob amser ar adeiladau cynharach. Mae landeri hanner crwn a rhai patrwm pigfain yn addas ar gyfer adeiladau diweddarach. Nid yw deunyddiau uPVC rhatach mor gryf ag haearn bwrw neu alwminiwm bwrw ac maent yn fwy agored i effaith a difrod tywydd, yn ogystal â chamdroad, sydd weithiau'n effeithio ar raddiant a chwypm naturiol landeri sy'n arwain at risg o ollyngiadau a threiddiad dŵr i mewn i adeiladwaith yr adeilad. Gall uPVC o ansawdd gwell fod yn addas mewn cyd-destun modern neu i weddau llai.

Ffenestri a Gwydro

63. Ffenestri yw 'llygaid' adeilad a chanolbwynt ei gymeriad. Ffenestri codi llithro â hongiad dwbl sydd i'w gweld yn bennaf yn yr ardal gadwraeth. Mae newidiadau i fesuriadau agoriadau ffenestri a/neu'r ffenestri eu hunain bob amser yn cael effaith andwyol ar ffasâd yr adeilad yn gyffredinol. Dylid osgoi ymgorffori holltau awyru, oherwydd eu heffaith andwyol ar y cymeriad cyffredinol.
64. Dylid cadw ac atgyweirio ffenestri codi gwreiddiol bob amser, oni bai bod hynny'n hollol anymarferol. Anaml iawn y bydd angen gosod rhai newydd yn eu lle. Mae dadfeiliad fel arfer i'w weld o gwmpas y siliau lle gellir asio pren newydd i mewn. Mae'r gwydr crwm neu'r gwydr silindr gwreiddiol yn deneuach gydag arwyneb mwy anwastad o gymharu â gwydr nofiol modern gan roi adlewyrchiadau mwy cynnil, a lle mae wedi goroesi, dylid ei gadw bob amser. Mae'n debygol y bydd angen pwysau ffenestr trymach ar wydr modern trymach er mwyn gwrthbwysu'r ffenestr. Pan fydd yn rhaid gosod ffenestr newydd, yn hytrach na'i hatgyweirio, dylai'r ffenestr newydd fod yn un bren a dylai gyd-fynd yn union â'r ffenestr wreiddiol. Lle bo gwydr dwbl yn bosibl, rhaid rabelu'r unedau wedi'u selio yn draddodiadol a rhaid iddynt fod o fanyleb fain er mwyn

caniatáu manylion saernïaeth main traddodiadol. Dylid cadw silliau ffenestr llechi gwreiddiol lle y bo'n bosibl.

65. Mae cael gwared â ffenestri anghydawns nad ydynt yn wreiddiol i'r adeilad, a gosod rhai i efelychu'r math a'r patrwm hanesyddol yn cael ei annog. Pan fydd y ffenestri gwreiddiol wedi cael eu newid yn amhriodol, bydd ffenestri o ddeunyddiau anhraddodiadol sy'n efelychu'r dyluniad gwreiddiol yn cael eu hystyried yn ffafriol, yn amodol ar gytuno ar y fanyleb fanwl. Bydd angen caniatâd cynllunio o fewn ardal Erthygl 4(2).
66. Lle mae deiliaid tai yn dymuno efelychu ffenestri anhraddodiadol presennol, ni fydd angen caniatâd cynllunio ar yr amod bod y ffenestri yn dyddio cyn dynodiad yr ardal gadwraeth ac y cynigir atgynyrchiadau union gywir.
67. Pan fydd y ffenestri gwreiddiol neu hanesyddol wedi goroesi ac mae posib eu hatgyweirio a'u huwchraddio, ni roddir caniatâd cynllunio i osod ffenestri newydd mewn deunyddiau eraill o fewn ardal Erthygl 4 (2).

Drysau

68. Mae llawer o'r materion sy'n berthnasol i ffenestri a gwydro hefyd yn berthnasol i ddrysau. Lle y bo'n bosibl, dylid cadw ac atgyweirio drysau pren traddodiadol. Pan fo angen drysau newydd, dylent ddilyn arddull y drws gwreiddiol os yw'n hysbys, neu dylai gyd-fynd â'r cyfnod adeiladu gwreiddiol. Er bod patrymau drysau traddodiadol, ar y cyfan, yn fwy amrywiol na ffenestri, mae rhai egwyddorion cyffredinol yn berthnasol. Nid oedd drysau ffrynt wedi'u gwydro fel arfer, pan oedd ganddynt ffenestri linter uwchlaw, er bod gan eiddo Fictoraidd ac Edwardaidd diweddarach wydr barugog ac/neu addurnedig yn lle'r paneli uchaf yn aml. Rhaid cadw, atgyweirio a chynnal a chadw ffenestri linter, casinau drysau a nodweddion ategol eraill bob amser. Mae cynllun ac arddull y gwaith haearn hefyd yn bwysig a dylai gyd-fynd â chynllun ac arddull y drws gwreiddiol. Dylid osgoi handlenni lifer allanol.
69. O fewn ardal Erthygl 4(2), nid oes angen caniatâd cynllunio ar gyfer atgyweirio neu amnewid drws hanesyddol am un sydd yn union yr un fath â'r hen un, a lle mae deiliaid tai yn dymuno atgynhyrchu drysau anhraddodiadol presennol, ni fydd angen caniatâd cynllunio ar yr amod bod y drysau yn dyddio cyn y dynodiad ardal gadwraeth a bod union atgynyrchiadau yn cael eu cynnig.

Portshys a Chanopïau

70. Dylai portshys a chanopïau adlewyrchu traddodiadau lleol o symlrwydd a defnyddioldeb, gyda chanopïau gwastad â bracedi, neu doeon ar oledd ar gynheiliaid. Dylid atgyweirio neu adfer casinau drws mwy addurnedig yn ofalus.

Mynediad i Bobl Anabl

71. Mae angen darparu mynediad i bobl anabl, er mwyn cydymffurfio â deddfwriaeth hygyrchedd. Mae bob amser yn bwysig sicrhau y caiff y rheoliadau a'r canllawiau ategol eu dehongli'n gywir ar gyfer Adeiladau

Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth. Lle y gwneir gwaith o'r math hwn, dylid gwneud hynny mewn modd sensitif a gan ystyried egwyddorion cyffredinol mesuriadau, cynllun, deunyddiau a chreffftwaith sy'n berthnasol i'r adeilad cyfan.

Gwaith Pwyntio a Gorffeniadau Waliau

72. Mae'n well defnyddio mortar calch yn hytrach na mortar sment caled ar atgyweiriadau ac estyniadau i adeiladau hanesyddol a dylai gwaith pwyntio cerrig a brics, ar atgyweiriadau ac adeiladau newydd, ddilyn manylion traddodiadol, gydag uniadau cyfwyneb, cilannog neu ddwbl, gan sicrhau nad yw'r mortar yn ymestyn dros y brics neu'r cerrig o'i amgylch. Dylid defnyddio'r un deunydd yn lle mortar calch presennol bob amser a dylid ceisio cyngor ar gyfansoddiad neu dechnegau gan Swyddog Cadwraeth Adeiladau yr Awdurdod. Mae'n dderbyniol defnyddio rendr yn y mwyafrif o achosion, ac mae'n well cael gorffeniad llyfn - dylid defnyddio rendr calch ar gyfer atgyweiriadau neu estyniadau i adeiladau hanesyddol a dylid ei orffen mewn lliw pastel.
73. Mae hongian llechi yn arfer traddodiadol ar gyfer gweddau agored (sydd hefyd yn gyfle i inswleiddio pan fyddant newydd eu hadeiladu). Rydym yn annog pobl yn gryf i beidio â chael gwared â llechi hongian hanesyddol.

Blaenau Siopau ac Arwyddion

74. Mae'r blaen siop traddodiadol yn ffurfio 'ffrâm' ar gyfer yr arddangosfa ffenestr, sy'n cynnwys y ffasgia uwchben, y rhan o dan y ffenestr a'r pilastrau bob ochr. Dylai mesuriadau pob rhan greu cyfansoddiad cytbwys. Gall y fynedfa i'r adeilad fod yn y canol neu ar un ochr yn dibynnu ar led yr eiddo. Dylid cadw ac atgyweirio stepiau addurnedig mewn drysau cilfachog. Dylai'r ffasgiâu gael eu gorffen ar y brig gyda mowldiad cornis a'i ddal bob ochr gan gynhalbost neu gorbél, sy'n gweithredu fel capan colofn i'r pilastrau. Bydd y defnydd o deils ar y rhan o dan y ffenestri yn helpu i wrthsefyll dŵr ac yn rhoi manylyn traddodiadol.
75. Dylai blaenau siopau traddodiadol sy'n bodoli, neu elfennau sydd wedi goroesi, gael eu cadw a'u hatgyweirio lle bynnag y bo'n bosibl. Gellir cuddio nodweddion gwreiddiol o dan arwynebau diweddarach. Pan fydd blaenau siopau wedi'u colli'n llwyr ond bod tystiolaeth ffotograffig o'u cynllun gwreiddiol yn bodoli, atgynhyrchiad manwl yn fydd y dewis mwyaf priodol. Lle nad oes tystiolaeth o'r gwreiddiol yn bodoli, gellid defnyddio cynllun modern sy'n dilyn egwyddorion y 'fframio' gwreiddiol. Pan fydd adeiladau ar wahân wedi'u cyfuno i greu un uned, dylai pob adeilad gael ei wyneb unigryw ei hun er mwyn cynnal rhythm a mesuriadau'r strydlun. Ni ddylai'r un ffasgia gario dros y ddau ffasâd. Dylid isrannu'r ffenestr yn fertigol er mwyn cynnal mesuriadau nodweddiadol yr adeilad a'r cyd-destun. Dylai llythrennu a dyluniad graffigol fod yn gymesur, yn briodol i'r cyd-destun ac nid yn generig.
76. Bydd Awdurdod Parc Cenedlaethol Arfordir Penfro yn paratoi Canllawiau Cynllunio Atodol ar ddylunio blaen siop.

Lliw

77. Mae lliw hefyd yn rhan bwysig o nodweddion cyffredinol y pentref. Dylai'r rendr fod fel rheol mewn lliwiau pastel a dylai pren wedi'i baentio fod yn llwydwyn gyda lliwiau cryf fel arfer wedi'u cadw ar gyfer drysau ffrynt, rheiliau a blaenau siopau.

Muriau Terfyn a Rheiliau

78. Mae llawer o strydoedd ac eiddo preswyl wedi cadw cyrtiau blaen muriog neu rheiliog, sy'n hollbwysig i gymeriad arbennig yr ardal gadwraeth. Mae angen rhoi sylw arbennig i sicrhau nad yw muriau terfyn a rheiliau yn cael eu tynnu i ganiatáu parcio ac nad ydynt yn cael eu hamnewid yn amhriodol.
79. Yn gyffredinol dylid paentio gwaith haearn mewn lliwiau tywyll neu i gyd-fynd â 'lifrai' y tŷ. Mae'n well osgoi'r 'du ac aur treftadaeth' a geir ym mhobman.
80. Mae gerddi ffrynt yn amwynder lleol pwysig. Maent yn cyfoethogi'r ardal gadwraeth yn weledol a gallant ddarparu draeniad cynaliadwy.

Datblygiadau Newydd o fewn yr Ardal

Gadwraeth

81. Yn gyffredinol, pan gynigir datblygiadau a/neu estyniadau newydd, mae'n bwysig eu bod yn seiliedig ar egwyddorion dylunio cadarn, yn ogystal â manylion cydnaws mewn perthynas â'u cyd-destun hanesyddol. Mae'n arbennig o bwysig osgoi atebion safonol, boed mewn cyd-destun domestig neu un masnachol. Dylai pob math o ddatblygiad newydd o fewn yr Ardal Gadwraeth:
- Gadw ac atgyfnerthu 'nodweddion unigryw lleol' a chymeriad yr ardal gadwraeth, yn cynnwys patrymau strydoedd, manau agored a choed, ffiniau lleiniau a thriniaethau ffiniau;
  - Ystyried llinellau adeiladu presennol a chyfeiriad datblygiadau presennol;
  - Ymateb i rythm a mynegiad penodol israniadau'r strydlun a'r adeiladau unigol o ran baeau ac agoriadau sy'n ymyrryd ar y ffasâd;
  - Atgyfnerthu cymeriad a graen unigryw ardal gymeriad benodol yr ardal gadwraeth, trwy ddealltwriaeth wybodus o'i ffurfiau adeiladu a'i harddulliau, nodweddion a deunyddiau;
  - Parchu maint a chasgliad adeiladau cyfagos. Mae'n hanfodol nad yw datblygiad newydd yn anghyson â'r adeiladau presennol oherwydd ei uchder, lefelau llawr, maint ffenestri a drysau, casgliadau cyffredinol a thoeau;
  - Cynnal golygfeydd a fistâu allweddol i mewn ac allan o'r Ardal Gadwraeth; a
  - Lle bo modd, lleihau effaith weledol cerbydau sydd wedi'u parcio a'r llefydd parcio a ddarperir ar y strydlun a gosodiad tirwedd strydoedd ac adeiladau hanesyddol.
82. Lle y caiff datblygiadau newydd eu cynnig ar gyfer ardaloedd sydd gerllaw'r ardal gadwraeth, yn hytrach nag ynddi, bydd cyn bwysiced cymryd gofal ac ystyried effaith y cynllun arfaethedig ar osodiad yr ardal gadwraeth. Lle y bo'n briodol, dylai pob math o ddatblygiad newydd barchu'r egwyddorion a restrir uchod, gan roi sylw penodol i'r canlynol:
- Sicrhau bod datblygiadau newydd yn dilyn yr un maint, ffurf a deunyddiau lleol er mwyn atgyfnerthu nodweddion pensaernïol nodedig y cyd-destun uniongyrchol;
  - Ystyried effaith datblygiadau newydd ar olygfeydd a fistâu allweddol;
83. Efallai y bydd dyluniadau cyfoes o ansawdd da yn briodol yn yr ardal gadwraeth, y peth pwysig yw osgoi datblygiad anghyson, gradd isel, anghynnil a llachar.
84. Mae Gorchymyn Cynllunio Gwlad a Thref (Gweithdrefn Rheoli Datblygu) (Cymru) 2016 yn ei gwneud yn ofynnol i geisiadau am rai mathau o ddatblygiad gynnwys datganiad dylunio a mynediad. Mae hyn yn cynnwys yr holl

ddatblygiadau mawr, ac mewn perthynas â datblygiad mewn Ardaloedd Cadwraeth, datblygiadau ar gyfer un neu fwy o anheddau neu ar gyfer darparu adeiladau ag arwynebedd llawr o 100 metr sgwâr neu fwy. Mae canllawiau manwl pellach ar Ddatganiadau Dylunio a Mynediad i'w gweld yn nogfen Llywodraeth Cymru/Comisiwn Dylunio Cymru [Datganiadau Dylunio a Mynediad yng Nghymru: Pam, Beth a Sut](#).

85. Mae Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 yn ei gwneud yn ofynnol i rai ceisiadau (Caniatâd Adeilad Rhestredig a Chaniatâd Ardal Gadwraeth) gynnwys Datganiad Effaith ar Dreftadaeth (HIS). Nod hyn yw sicrhau bod arwyddocâd yr ased hanesyddol yn cael ei ystyried wrth ddatblygu a dylunio cynigion. Mae'r HIS yn cael ei lywio gan y broses o gynnal Asesiad Effaith ar Dreftadaeth (HIA), sydd â'r nod o gynorthwyo gyda dylunio datblygiad priodol trwy asesu'r effaith ar arwyddocâd. Darperir canllawiau manwl pellach ar y broses HIA yng nghanllaw arfer gorau CADW - [Asesiadau o'r Effaith ar Dreftadaeth yng Nghymru](#).

Dymchwel

86. Mae angen Caniatâd Ardal Gadwraeth i ddymchwel adeilad gyda chyfanswm cynnwys ciwbig sy'n fwy na 115 metr ciwbig ac i ddymchwel nodwedd derfyn adeiledig sy'n fwy nag un metr o uchder lle mae'n ffinio â phriffordd, dyfrffordd neu fan agored, neu fwy na dau fetr o uchder mewn unrhyw achos arall. Dylai awdurdodau cynllunio lleol fod o blaid cadw adeiladau sy'n gwneud cyfraniad cadarnhaol at gymeriad neu olwg ardal gadwraeth.
87. Mae dymchwel adeilad rhestredig (neu unrhyw ran ohono) heb gydsyniad adeilad rhestredig yn drosedd.

Dysglau Lloeren ac Antenau.

88. Ni chaniateir gosodiadau o'r fath os ydynt yn gorwedd ar simnai, wal neu lethr to sy'n wynebu priffordd neu sy'n weladwy o briffordd. Bydd ceisiadau sy'n cynnwys darparu dysglau/antenau mewn lleoliadau o'r fath yn cael eu gwrthwynebu.

Safonau Dylunio Priffyrdd

89. Mae'r rhain yn benderfynyddion pwysig iawn o ragoriaeth a sensitifrwydd dylunio mewn ardaloedd hanesyddol. Anogir yr Awdurdod Priffyrdd i barhau i weithio gyda'r Awdurdod Parc Cenedlaethol a'r Cyngor Tref i wneud y defnydd gorau o safonau dylunio, i fod yn hyblyg lle bo hynny'n briodol ac i ddefnyddio'r deunyddiau a'r gorffeniadau mwyaf priodol lle mae adnoddau ariannol yn caniatáu. Mae hyn yn berthnasol i ardaloedd cadwraeth a'u lleoliadau.

Tir y Cyhoedd

90. Er bod cadwraeth a gwella eiddo preifat yn yr ardal gadwraeth yn bwysig, mae ardaloedd a nodweddion cyhoeddus (polion, ceblau, arwyddion, meinciau, biniau, goleuadau ac ati) yn cael effaith sylweddol ar rinweddau arbennig yr ardal. Wrth weithio gyda'r asiantaethau perthnasol, tynnir sylw at rinweddau arbennig yr ardal gadwraeth wrth ddarparu seilwaith priodol.

Ardaloedd Agored Hanfodol

91. Amlygir sawl ardal felly yn yr arfarniad, ardaloedd gan gynnwys gerddi bach preifat a gerddi cyhoeddus, y mynwentydd hen a newydd ac ardal yr harbwr. Mae'r lleoedd rhwng adeiladau yn hanfodol i'w lleoliad, yn ogystal ag i les y cyhoedd. Mae'r cyfle i ddatblygu yn yr ardaloedd hyn yn gyfyngedig ar y cyfan a bydd yn cael ei wrthsefyll oni bai y gellir dangos nad oes unrhyw effaith andwyol ar gymeriad yr ardal gadwraeth. Mae rhai ardaloedd yn cynnig cyfle i wella.

Coed a Gwrychoedd

92. Mae gan awdurdodau cynllunio lleol y pŵer i warchod coed, gwrychoedd a choetiroedd trwy wneud Gorchmynion Cadw Coed. Yn ogystal, mae darpariaeth arbennig ar gyfer coed mewn Ardaloedd Cadwraeth nad ydynt yn destun Gorchmynion Cadw Coed. Mae'n ofynnol i unrhyw un sy'n cynnig torri i lawr, difrigo neu docio coeden mewn ardal gadwraeth roi chwe wythnos o rybudd i'r awdurdod cynllunio lleol, ac yn ystod yr amser hwnnw gall yr awdurdod cynllunio lleol benderfynu a ddylid amddiffyn y goeden honno gyda Gorchymyn Cadw Coed.
93. Wrth ystyried a ddylid ymestyn amddiffyniad i goed mewn Ardaloedd Cadwraeth, dylai awdurdodau cynllunio lleol bob amser ystyried cyfraniad gweledol, hanesyddol ac amwynder coed. Mewn rhai achosion, gallai plannu coed newydd neu ail-blannu fod yn ddymunol lle byddai hynny'n gyson â chymeriad neu ymddangosiad yr ardal.

Rheoli a Gorfodi

94. Mae gan Awdurdod y Parc Cenedlaethol bwerau cynllunio presennol i unioni materion fel cyflwr gwael tir ac adeiladau, hysbysiadau gwaith brys a hysbysiadau atgyweirio ar gyfer adeiladau rhestredig ac adeiladau a strwythurau heb eu rhestru. Mae Deddf Cynllunio Gwlad a Thref (Gorchymyn Datblygu Cyffredinol) 1995 (fel y'i diwygiwyd) yn darparu hawliau datblygu a ganiateir ar gyfer mân waith adeiladu ar eiddo preswyl, gyda rhai cyfyngiadau mewn Ardaloedd Cadwraeth. Trwy ddefnyddio 'Cyfarwyddyd Erthygl 4 (2)', gellir cyfyngu ar hawliau datblygu a ganiateir ymhellach, ar gyfer datblygiadau preswyl. Ar hyn o bryd, mae cyfarwyddyd ar waith ar draws Ardal Cymeriad 1 a 2.
95. Arolygir yr Ardal Gadwraeth bob tair blynedd i sefydlu a oes bygythiad gwirioneddol a phenodol i gymeriad yr Ardal Gadwraeth, a oes angen

gweithredu Cyfarwyddyd Erthygl 4 (2) ar draws yr Ardal Gadwraeth gyfan, a pha mor effeithiol yw'r darpariaethau'r ddogfen hon.

Atodiad A: Deddfwriaeth, polisi a Chanllawiau Cenedlaethol

96. Mae Ardaloedd Cadwraeth yn cael eu diffinio o dan adrannau 91 (gan gyfeirio at adran 69) [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990](#) fel:
97. *“ardaloedd o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig, y mae'n ddymunol cadw neu wella eu cymeriad neu ymddangosiad”.*
98. Mae adran 69 o'r Ddeddf, yn ei gwneud yn ofynnol i Awdurdodau Cynllunio Lleol nodi'r meysydd hyn, ac o dan adran 71 o'r Ddeddf, o bryd i'w gilydd, i lunio a chyhoeddi cynigion ar gyfer cadw a gwella'r ardaloedd hyn. Mae Adran 72 o'r Ddeddf yn gosod dyletswydd gyffredinol ar Awdurdodau Cynllunio Lleol i roi *'sylw arbennig i ddymunoldeb cadw neu wella cymeriad neu olwg yr ardal honno'*.
99. Mae adran 74 o'r Ddeddf yn rheoli dymchwel mewn Ardaloedd Cadwraeth trwy ei gwneud yn ofynnol i gael Caniatâd Ardal Gadwraeth gan yr Awdurdod Cynllunio Lleol i ddymchwel adeiladau o fewn Ardaloedd Cadwraeth yn ddarostyngedig i rai eithriadau a wneir o dan adran 75 o'r Ddeddf. Nid yw'r gofyniad hwn yn berthnasol i Adeiladau Rhestredig, Henebion Rhestredig (SAMs) nac i ddymchwel adeiladau eglwysig sy'n cael eu defnyddio at ddibenion eglwysig, gan fod gwaith o'r fath yn ddarostyngedig i reolaethau o dan ddeddfwriaeth ar wahân.
100. Mae Deddf [yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016](#) yn gwneud newidiadau i ddeddfwriaeth sy'n ymwneud ag amddiffyn a rheoli'r amgylchedd hanesyddol yng Nghymru. Mae'n cyflwyno mesurau ar gyfer rheoli newid i'r amgylchedd hanesyddol yn gadarnhaol, megis ei gwneud yn ofynnol bod pob cais am Ganiatâd Adeilad Rhestredig ac am Gydsyniad Ardal Gadwraeth yn cynnwys Datganiadau Effaith ar Dreftadaeth (gweler adran 6). Mae hefyd yn rhoi dyletswydd ar Lywodraeth Cymru i lunio Cofnod Amgylchedd Hanesyddol a'i ddiweddarau.
101. Mae [Polisi Cynllunio Cymru \(PCC\) \(11^{eg} Argraffiad\)](#) yn cynnwys canllawiau cynllunio cenedlaethol sy'n cydnabod Ardaloedd Cadwraeth fel asedau hanesyddol ac sy'n cydnabod yr angen i'r system gynllunio amddiffyn, gwarchod a gwella arwyddocâd asedau hanesyddol, gan gynnwys ystyried eu lleoliadau. Pwysleisir yr angen i benderfyniadau fod yn seiliedig ar ddealltwriaeth o effaith cynnig ar arwyddocâd ased hanesyddol. Mae'n egluro bod *amddiffyn, cadw a gwella asedau hanesyddol yn fwyaf effeithiol... wrth ddylunio cynigion newydd.*
102. Amcanion Llywodraeth Cymru mewn perthynas ag Ardaloedd Cadwraeth yw *diogelu neu wella cymeriad neu olwg ardaloedd cadwraeth, gan helpu ar yr un pryd i sicrhau eu bod yn parhau'n llewyrchus ac yn ffyniannus.* Mae'r polisi

hefyd yn nodi 'dylai fod rhagdybiaeth gyffredinol o blaid diogelu neu wella cymeriad neu olwg Ardal Gadwraeth a'i lleoliad' ac mae'n gosod 'rhagdybiaeth gref yn erbyn rhoi caniatâd cynllunio ar gyfer gwaith datblygu, gan gynnwys hysbysebion, a fyddai'n amharu ar gymeriad neu olwg Ardal Gadwraeth neu ei lleoliad i lefel annerbyniol...'. Mae'r rhagdybiaeth hon yn berthnasol oni bai, mewn amgylchiadau eithriadol, lle mae datblygiad yn ddymunol ar sail budd y cyhoedd. Mae Polisi Cynllunio Cymru hefyd yn esbonio y gall Arfarniadau Cymeriad Ardal Gadwraeth a Chynlluniau Rheoli gynorthwyo gyda swyddogaethau rheoli datblygu ac y dylai penderfyniadau dylunio sy'n ymwneud â chymeriad fod yn seiliedig ar ddadansoddiad o'r safle a'r cyd-destun.

103. Mae [Nodyn Cyngor Technegol \(TAN\) 24](#) yn darparu canllawiau cynllunio cenedlaethol manwl pellach sy'n ymwneud â phwnc yr amgylchedd hanesyddol ac, yn benodol, sut y dylid ystyried yr amgylchedd hanesyddol trwy'r broses gynllunio. Mae'r adran ar Ardaloedd Cadwraeth yn ymdrin ag agweddau gan gynnwys eu dynodiad a'u hadolygiad, Arfarniadau Cymeriad Ardal Gadwraeth, Cynllunio mewn Ardaloedd Cadwraeth, Cydsyniad Ardal Gadwraeth, Rheoli Hysbysebu, Coed, Gorfodi ac Apeliadau. Mae diffinio cymeriad pob ardal gadwraeth a nodi polisïau ar gyfer cadw a gwella trwy Arfarniadau Cymeriad Ardal Gadwraeth a Chynlluniau Rheoli, yn y drefn honno, yn cael eu hystyried yn ffyrdd o ddarparu sylfaen gadarnach ar gyfer polisïau cynllun datblygu lleol a phenderfyniadau rheoli datblygu.
104. Mae [Nodyn Cyngor Technegol \(TAN\) 12](#) yn darparu canllawiau cynllunio cenedlaethol sy'n gysylltiedig â dylunio a'i nod yw hwyluso dyluniad da a chynaliadwyedd trwy'r system gynllunio. Mae'n nodi buddion defnyddio Datganiadau Dylunio a Mynediad fel offer cyfathrebu i amlinellu sut mae dyluniad y cynnig datblygu wedi'i ystyried o'r cychwyn cyntaf a sut mae amcanion dylunio da wedi llywio hyn. O ran yr amgylchedd hanesyddol a'r Ardaloedd Cadwraeth, yn benodol, mae'n egluro y bydd angen mwy o gyfarwyddyd a chynngor gan yr Awdurdod Cynllunio Lleol ar sut y gellir darparu ar gyfer datblygiad newydd a rheoli newid mewn ardaloedd o gymeriad arbennig.
105. Mae CADW wedi cyhoeddi cyfres o ganllawiau arfer gorau i gefnogi'r newidiadau i ddeddfwriaeth yr amgylchedd hanesyddol yng Nghymru. Y mwyaf perthnasol o'r rhain yw [Rheoli Ardaloedd Cadwraeth yng Nghymru](#), sydd â'r nod o sicrhau dull cyson o ddynodi, gwerthuso a rheoli Ardaloedd Cadwraeth. O ran arfarniadau, mae'r rhain yn cael eu gweld fel offer hanfodol ar gyfer rheoli ardaloedd sydd eisoes yn bodoli yn gadarnhaol. Mae'n egluro eu pwrpas, y potensial i weithio gyda chymunedau lleol, cyrff trydydd sector ac ymddiriedolaethau archaeolegol, cofnodi adeiladau ac elfennau eraill, ffynonellau gwybodaeth, ac mae'n cynnwys awgrymiadau ar gynnwys. Mae ein canllawiau arfer gorau ar faterion cysylltiedig yn cynnwys [Rheoli Nodweddion Hanesyddol Cymru](#), [Asesiadau Effaith ar Dreftadaeth yng Nghymru](#) a [Lleoliad Asedau Hanesyddol yng Nghymru](#). Yn 2011 cyhoeddodd Cadw hefyd: [Eqwyddorion Cadwraeth ar gyfer Rheoli Amgylchedd Hanesyddol Cymru mewn Ffordd Gynaliadwy](#).

